

نماز و تاثیر آن بر آرامش روحی و روانی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان

بی بی زهرا صمیمی

کارشناس علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور واحد تربت حیدریه، دبیر آموزش و پرورش شهرستان رشتخوار
samimizahraaa@gmail.com

چکیده

یکی از نیازهای نوجوانان و جوانان، مذهب و داشتن یک فلسفه حیاتی ارضاء کننده است که هم زمان با سنین بلوغ به اوج خود می رسد. در نوجوانی مسئله شخصیت با شدت تمام از نو وارد میدان می شود پس نوجوانی و جوانی یکی از مراحل و مراتب است که طی آن ساختهای قطعی شخصیت و هویت بزرگسالی تثبیت شده یا درباره او مطرح می گردد ویژگی های نوجوانی و جوانی، اولین قدم برای تدوین یک برنامه آموزشی صحیح به منظور ایجاد تقویت و تثبیت رفتار مورد نظری باشد. از منظره علم و دین، در تمام عمر و طول حیات انسانی هیچ برهه ای مهم تر از دوره نوجوانی و جوانی نیست. زیرا این دوره، دوره ای است که می توان با برنامه ریزی صحیح تربیتی به فرآیند اجتماعی نوجوانان و جوانان کمک کرد. امروزه علاوه بر خانواده که جایگاه ویژه ای در رشد و بارور نمودن دینی و اجتماعی و مذهبی نوجوانان دارد نهاد مقدس آموزش و پرورش نیز وظیفه ای بس مهم در احیای ارزشهای اصیل اسلامی را نیز بر عهده دارد که یکی از این ارزشها که به عنوان رکن درستون دین نام برده شده است نماز است. لذا بررسی عوامل مؤثر در جذب دانش آموز به نماز از ضروریات می باشد. در این تحقیق با شیوه توصیفی تحلیلی به اهمیت نماز و تاثیر آن بر آرامش روحی و روانی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان پرداخته شده است و با روش اسنادی و کتابخانه ای گردآوری شده است. یافته های تحقیق حاکی از این مطلب است که قرآن، فرستادگان خدا، بزرگان دین، محققین خارجی با دانش و رفتار خود نماز را نجات دهنده روح و جسم می دانند که می تواند بسیاری از مشکلات دنیای امروز را از لحاظ روحی و پزشکی و... حل کند. بنابراین آگاهی دانش آموزان از این توضیحات با توجه به ذهن آماده آنها به عنوان یک شیوه دعوت آنها مطرح شده است که البته در این تحقیق علاوه بر آگاهی بخشی در مسیر شناخت نماز نکاتی برای تسهیل جذب دانش آموزان به نماز مانند آگاه کردن آنها از اراده خدا، معرفی دانش آموزان ممتاز در محیط نماز خانه، انتخاب معلمین دینی و علمی و... شده است و نماز بر آرامش روحی و روانی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان تاثیر گذار است.

واژگان کلیدی: نماز، آرامش روحی و روانی، پیشرفت تحصیلی، دانش آموزان.

مقدمه

آموزش نماز و پرورش روحیه مذهبی مناسب برای اقامه آن، ابتدا از خانه شروع می‌شود و خانواده نقش مهمی در انتقال فرهنگ نماز از خود بروز می‌دهد. آنچه در مورد فرزند در گرایش به نماز مهم است، وجود انگیزه است، و آنچه در تربیت و آموزش نماز اهمیت دارد، رسوخ روح معنوی نماز به اعماق دل اوست، نه تحمیل فرم و قالب به او. زمانی آموزش نماز به توفیق می‌انجامد و قرین موفقیت می‌گردد که با احساس خوشایندی همراه باشد. بدون تردید همه انسان‌ها به طور فطری استعداد و گرایش به نیایش دارند، اما آنچه که درباره کودکان و نوجوانان مهم است، چگونگی روش‌های آموزش و نحوه ارائه و انتقال این ارزش‌هاست. آداب و عبادت‌های مذهبی چون پاسخی به عالیترین نیازهای معنوی انسان است، اگر به طور طبیعی و با جلب رضایت قلبی جوانان ارائه شود، احساس خوشایندی در آنان برمی‌انگیزد و آنان را به راحتی جذب می‌کنند، چرا که احساسات و عواطف، مهمترین نقش را در تکوین و رشد و پرورش شخصیت جوان دارد. بدیهی است زمانی که نوجوان در معرض یادگیری و آموزش احکام و عبادات قرار دارد، لازم است از قبل برای این موضوع زمینه‌سازی شود تا همراه با آموزش، احساس خوشایندی در او ایجاد گردد و به این ترتیب، نتیجه‌ای مطلوب به بار آورد. در این صورت، تقویت چنین گرایش فطری نیز بسیار آسان و طبیعی خواهد بود. کسب عادت‌ها و رفتارهای مذهبی پیش از آنکه متاثر از اندرزها و سخنان والدین باشد، معلول پذیرش رفتار، عواطف و احساسات مرتبط و همراه با مهر و محبت آنان است. با برانگیختن احساسات خوشایند در حین انجام فرایض مذهبی در کودکان و نوجوانان، زمینه یادگیری رفتارها و احساسات مطلوب فراهم می‌گردد و این نیز به نوبه خود موجب تقویت انگیزه و گرایش به نیایش و ارتباط با پروردگار متعال می‌شود. یادگیری بیشتر رفتارها و گفتارهای کودکان و نوجوانان، بر اساس مشاهداتی است که نسبت به اعمال والدین دارند و احساسی که فضای ارتباطی خانواده در آن‌ها پدید می‌آورد. در کانون خانواده است که گرایش دینی افراد تقویت می‌یابد و خمیرمایه شخصیت مذهبی در آنان تکوین می‌یابد. در همین مکان است که رغبت‌ها، احساسات خوشایند و ناخوشایند و رفتارهای متعادل و نامتعادل و نگرش‌ها و باورهای درست یا غلط منعقد می‌گردد (بارشتی، فرزانه، ۱۴۰۰).

نماز یک کلاس تربیتی است که در یکی از محیط‌های تربیتی به نام مدرسه مخصوصاً دوره راهنمایی و دبیرستان با آموزش و مطلع کردن دانش آموزان از اهمیت نماز، اثرات روحی و درمان جسمی (از لحاظ پزشکی) اظهار علاقه نویسندگان خارجی و بزرگان ایرانی از نماز، شناخت آنها را به این مسئله حیاتی افزایش می‌دهد. بی‌توجهی به اثر بخشی نماز و عدم آگاهی دانش آموزان به نماز به عنوان قشر آینده ساز جامعه که با دانش دینی و علمی شان باید خلایق‌های جامعه را از بین ببرند، فقط انسان‌هایی تک‌کاربردی (علمی) می‌شوند که خیلی از معضلات برایشان قابل حل نیست و از لحاظ روحی و حتی درمان جسمی از نصایح دین بی‌بهره‌اند (مقصودی، مقصودی، ۱۴۰۱).

پروردگار متعال، خالق آدمی است او با تمام صفات و ویژگی‌های انسان و نیز سیر تکامل و رشد او بی‌کم و کاست آشناست. به همین جهت بهترین و کامل‌ترین برنامه تربیتی را نیز از طریق پیامبران شایسته خود برای انسان فرستاده و در اختیارش قرار داده است. تعلیم و تربیت مهمترین و والاترین وظیفه بزرگترین معلمان بشریت، پیامبران بزرگ خدا و امامان راهنما (ع) است. آنان که برای راهنمایی آدمی مبعوث شده‌اند سرچشمه‌های سعادت و نیک‌بختی را به روی او گشوده‌اند. پیش از آن راه بنمایانند همراهان خود را به خوبی شناخته و از راز و رمزهای وجود آنها و پیچیدگی‌های درونی و بیرونی‌شان آگاه گردیده‌اند. در تعلیم و تربیت برای معلمان و مربیان و اولیاء نیز آشنایی با ویژگی‌های مخاطبان بیش از هر چیز دیگری مهم و حیاتی است. کسانی که قرار است تحت یک برنامه منظم و دقیق آموزشی و تربیتی، دانش، نگرش، توانایی بیشتر، بهتر و جدی‌تر کسب کنند. کار زمانی حساس‌تر و دقیق‌تر می‌شود که مخاطبان، کودکانی باشند که هر نقش کوچکی تا ابد بر صفحه جان و اندیشه‌شان باقی خواهد ماند.

این چنین است امام متقین، امیرالمؤمنین (ع) تعلیم و تربیت فرزند خویش را با تعلیم کتاب خدا و تأویل و درک فهم آن آموزش شریعت مقدس و حرام و حلال خدا آغاز و بر آن پافشاری می‌کند.

یکی از مسائل مهم در تربیتی دینی کودکان و نوجوانان این است که به موازات آموزش تعالیم دینی و پرورش فکری و اعتقادی آنها، لازم است عواطف دینی نیز در آنها رشد و گسترش یابد.

در دوره کودکی و نیمه نخست دوره نوجوانی اهمیت این امر بیشتر است. شرکت در مراسم مذهبی از قبیل نماز جماعت، نماز جمعه، مراسم اعیاد مذهبی، مراسم سوگواری در ماه محرم، مراسم شب های قدر، جلسات دینی و ... در پرورش عواطف دینی کودکان و نوجوانان بسیار موثر است. حضور در این قبیل برنامه ها پیوند قلبی آنها را با دین و معنویات افزایش می دهد و زمینه را برای شکوفایی ایمان فراهم می سازد. این پیوند قلبی با دین سرمایه ای گرانبها برای این دوره و دوره های بعدی است. در این جا باید به نقش منحصر به فرد نماز اشاره کنیم، نماز ارتباط قلبی انسان با یاد خداست و نقشی بسیار سازنده در تربیت روحی و اخلاقی انسان دارد. کسانی که با نماز آشنا هستند به پایگاه روحی و معنوی با ارزشی دسترسی دارند. نوجوانان به این پناه معنوی بیشتر نیازمندند. نوجوانانی که اهل نماز هستند در صورتی که لغزش هایی داشته باشند با اتکاء به این ارتباط پیوسته و منظم، راحت تر می توانند از لغزش های خود بگردند و خود را پا سازند، از این رو نباید از نقش اساسی نماز در تربیت کودکان و نوجوانان غفلت کرد.

پیشینه تحقیق

شهیدی (۱۴۰۲) مطالعه ای با موضوع شیوه های علاقه مند کردن دانش آموزان به نماز انجام داد. نتایج نشان داد که نمازعمود دین و یک تکلیف الهی است. نماز پرچم استوار همه ادیان الهی به ویژه دین مبین اسلام است. این تکلیف معنوی و هدیه الهی که موثرترین عامل خوشبختی و عاقبت به خیری انسان و محبوب ترین اعمال نزد خداوند متعال است. نمازعامل مهمی برای همه خوبی ها و اصلاح نفس و کارهای نیک و دوری از منکرات است. وحدت و نظم و امنیت با نماز به امت اسلامی هدیه می شود. در این تحقیق سعی بر آن است که در زمینه راهکارهای جذب و شیوه های علاقمند کردن دانش آموزان به این امر الهی گام هایی هر چند اندک برداشته شود. در ادامه به بحث و بررسی پیرامون اقامه ی نماز، دلایل وجود نماز، حضورقلب و پرداخته می شود و هدف بالا بردن انگیزه دانش آموزان به نماز است. تحقیق حاضر به روش کتابخانه ای و اسنادی و استفاده از منابع معتبر و مستدل می باشد. نتایج پژوهش بیان می-دارد که در امر نماز باید از لحاظ فرهنگی بسیار کار کرد و خانواده هم در این امر بسیار موثر عمل می کند و برای رفع مشکلات و موانع اولیا و مربیان با هماهنگی بهتر و مناسب تر، زمینه علاقمندی دانش آموزان و حضور گسترده و خالصانه آنان را در اقامه نماز مدرسه و خانه فراهم آورند.

خدادادی (۱۴۰۲) مطالعه ای با موضوع نماز و راههای آموزش علمی و اصولی آن انجام داد. نتایج نشان داد که نماز وسیله شستشوی از گناهان و مغفرت و آموزش الهی است چرا که خواه و ناخواه نماز انسان را دعوت به توبه و اصلاح گذشته می کند لذا در حدیثی می خوانیم: پیامبر (ص) از یاران خود سوال کرد «لو کان علی باب دارالحدکم نخر اغتسل فی کل یوم منه خمس مرات اکان یبقی فی جسمه من الدرن شی ملت لا، قال: فان مثل الصلاه کمثل النهر الجاری کلما صلی کفرت ما بینهما من الذنوب: اگر بر در خانه یکی از شما نهری از آب صاف و پاکیزه باشد و در هر روز پنج بار خود را در آن شستشو دهد. آیا چیزی از آلودگی و کثافت در بدن او می ماند». در پاسخ عرض کردند: نه، فرمود «نماز درست همانند این آب جاری است. هر زمان که انسان نمازی می خواند گناهایی که در میان دو نماز انجام داده است از میان می رود». و به این ترتیب جراحاتی که بر روح و جان انسان از گناه می نشیند با مرهم نماز التیام می یابد و زنگارهایی که بر قلب می نشیند زدوده می شود.

صادق نژاد، و بابایی (۱۴۰۲) مطالعه ای با موضوع نماز و راههای آموزش علمی و اصولی آن به نوجوانان انجام دادند. نتایج نشان داد که مهمترین دوره عمر انسان دوران نوجوانی و جوانی است این دوره مصادف است با بروز بیداری های متعدد که هر کدام می توانند زمینه ای باشند برای رشد و سعادت و در صورت عدم هدایت آنها موجب بدبختی و سقوط انسان می شود مانند: بیداری فطرت، بیداری مذهب، بیداری جهان بینی و بیداری وجدان در هر کدام از بیداری ها باید به تربیت صحیح، محیط مناسبی را بوجود آورد تا رشد و تعالی جوان را به همراه داشته باشد. در دوره جوانی، شرایط و امکاناتی پدید می آید که گرد و خاک فطرت به

کنار می رود و با هشیاری فطرت مذهب هم بیدار می شود. این بیداری در نوجوان عاملی برای رشد معنوی و اخلاقی می شود دید و بینش و نگرش خاص نسبت به جهان در او بوجود می آید جهان بینی او عوض می شود و وجدان هم در او بیدار شده و خود رای خویشتن قاضی و داور است اگر گناه و خطایی مرتکب شود خود را سرزنش می کند این بیداری خود از عنایات لطیف الهی و عاملی برای خود کنترلی است.

فتحی، احمدی معروفی، رحیمی، و عبادالله زاده (۱۴۰۲) مطالعه ای با موضوع نقش فراگیر نماز در شکل گیری رفتار های شخصیتی کودکان ابتدایی انجام دادند. نتایج نشان داد که نماز، تعلیم و به خاک افتادن بنده در مقابل عظمت کبریایی پروردگار عالمیان است. نماز ساده ترین و عالی ترین وسیله ی ابزار دوستی با خداست. نماز تشکر از خالق به زبان مخلوق در برابر نعمت های بیکران او به الفاظ خداونداناست. یاد خدا باعث آرامش دلها و صیقل دهنده ی قلبهاست، اثرات ذکر فراوان بوده و دارای مراتبی است و مرتبه یبیلای آن وجود نیروی مرموزی در انسان است که خدا را به یاد انسان آورده و مانع گناه می شود. امروزه ما بیش از هر زمان دیگر نیازمند تفکر و اندیشه درباره ی موثرترین روش های پرورش و تقویت احساس مذهبی و رفتار خداجویانه در میان نوجوانان و جوانان کشورمان هستیم به وسیله ی نماز می توان نوجوانان را در برابر آسیب های اجتماعی مقاوم نمود و زمینه پیشرفت آنها را فراهم نمود. اینک که نماز این گونه روح پرور انسان ساز است باید پرسید چه کنیم تا دانش آموزان و نوجوانان از این عطیه الهی بهره مند شوند و جان و روح خویش را در زلال نماز شستشو دهند. اقامه نماز نه تنها باعث نزدیکی به خداوند متعال می شود، بلکه تاثیرات بسزایی در زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد. سنین نوجوانی را می توان یکی از دوران های مهم در شکل گیری اخلاقیات و رفتارهای یک فرد دانست، که در این بین خانواده و مدرسه به عنوان کلیدی ترین کانون های شکل دهنده خمیر وجودی و اخلاقی یک دانش آموز، نقش برجسته ای را ایفا می کنند. پیشتر در این مقاله به بررسی تاثیر مدرسه بر رفتار های شخصیتی دانش آموزان و آموزشات رسمی و غیر رسمی پرداختیم. همچنین در این مقاله سعی داریم به بررسی راهکارها و ایده های ساده در روش های جذب دانش آموزان به نماز بپردازیم.

نوفرستی (۱۴۰۱) مطالعه ای با عنوان راهکارهایی جهت آشنا سازی دانش آموزان با نماز جماعت و فواید آن در تربیت دینی و اخلاقی آن ها انجام داد. نتایج نشان داد که اقامه نماز نه تنها باعث نزدیکی به خداوند متعال میشود، بلکه تاثیرات بسزایی در زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد. سنین نوجوانی را میتوان یکی از دوران های مهم در شکل گیری اخلاقیات و رفتارهای یک فرد دانست، که در این بین خانواده و مدرسه به عنوان کلیدی ترین کانون های شکل دهنده خمیر وجودی و اخلاقی یک دانش آموز، نقش برجسته ای را ایفا میکنند. مهم ترین شیوه در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز از دیدگاه دانش آموزان، تشویق والدین به نماز و تاثیرگذاری آن ها در خواندن نماز بود. همچنین اولویت بعدی تاثیر گروه دوستان و شرکت آن ها در نماز جماعت است. و در اولویت های بعدی تشویق دانش آموزان شرکت کننده در نماز جماعت مدرسه و نقش معلمان در ترویج فرهنگ نماز قرار دارد. در این مقاله شما را با اهمیت و تاثیرات نماز برای دانش آموزان و روش های آشنایی و جذب دانش آموزان به نماز جماعت آشنا خواهیم کرد.

بشلیده، کیومرث، مکتبی، غلامحسین، تقی پور، منوچهر، و شکرکن، حسین. (۱۳۸۲). در مطالعه ای با موضوع بررسی عوامل موثر درون مدرسه ای جذب دانش آموزان مقطع متوسطه استان خوزستان به نماز انجام دادند. نتایج نشان داد که پژوهش حاضر در صدد بررسی عوامل موثر درون مدرسه ای در جذب دانش آموزان دختر و پسر دبیرستانهای استان خوزستان به نماز است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش آموزان روزانه پایه های اول، دوم و سوم مقطع متوسط مدارس دولتی سراسر استان خوزستان است، که در سال تحصیلی ۷۷-۷۸ به تحصیل اشتغال داشته اند. نمونه آماری پژوهش حاضر شامل ۱۰۶۲ دانش آموز دختر و پسر پایه ای سه گانه مقطع متوسط است که با روش نمونه گیری تصادفی طبقه ای در چند مرحله انتخاب شدند. ابزار پژوهش مشتمل بر الف - تهیه مقدماتی پرسشنامه عوامل موثر درون مدرسه ای جذب دانش آموزان به نماز (۷۰ ماده ای) ب - تهیه پرسشنامه اصلی با روش تحلیل عوامل از کل نمونه پژوهش (۳۱ ماده ای). ج - تهیه پرسشنامه جذب به نماز ویژه دختران (۵۲ ماده ای) د -

تهیه پرسشنامه جذب به نماز ویژه پسران (۳۸ ماده ای) نتایج حاصل از تحلیل عوامل بر کل نمونه پژوهش منجر به استخراج دو عامل قوی یا محتوای تبلیغی - تشریفی (۱۸ ماده) و حسن روابط انسانی - آموزشی با فراگیر (۱۳ ماده)، تبلیغی - آموزشی (۱۰ ماده) و حسین روابط انسانی - آموزشی (۱۰ ماده) را نشان می دهد و برای دانش آموزان دختر، تحلیل عامل تفکیکی مبین سه عامل قابل حصول با ماهیت تبلیغی - مشارکتی (۲۹ ماده) یادگیری مشاهده ای (۱۲ ماده) و حسن روابط آموزشی - انسانی با دانش آموزان (۱۱ ماده) است. ضریب همسانی درونی با روش آلفای کرونباخ برای پرسشنامه کلی، پرسشنامه ویژه پسران و پرسشنامه دختران به ترتیب برابر با ۰/۹۰، ۰/۹۰ و ۰/۸۹ می باشد که این ضرایب از نظر منطق پژوهش رضایتبخش می باشند.

بیان مساله

عبادت رمز کمال آدمی است و خداوند متعال شایسته عبادت است. ره یافتگان به سوی حق جز از ساییدن پیشانی بر خاک در آستانه معبود به تعالی نرسیدند و برترین آنها در عالم محمد رسول الله(ص) بود که خدایش او را به حق بنده و رسول خویش نامید و به یمن بندگی او مقام رسالت را به وی اعطا نمود و او را امین وحی خود دانست اهمیت عبادت تا بدانجاست که حتی برترین بنده خدا نیز ملزم به انجام آن است او چنان به عبادت می پردازد و نماز می خواند که به معراج می رود و رمز آن را گوشزد می کند. نماز معراج انسان با ایمان است. عالم تسبیح گوی خداوند متعال می باشد و سزاوار نیست که ما چنان نباشیم. ((نماز یاد یار، سرود سبز دیدار است که جان آدمی را آرامش می بخشد و او را همدوش عرشیان می کند. این هدیه ناب آسمانی، زمزمه دلنشین پرستش است که در هنگامه وصال، شیفتگان حضرت دوست را به زیارت فرا می خواند و روح عطشناکشان را از شهد سیراب می سازد پرواز دل در فضای قرب حق، جز با نماز و راز و نیاز ممکن نیست. آنان که حلاوت نیایش و بندگی را چشیده اند معراج خود را در رکوع و سجود و قیام و قعود جستجو می کنند. راز خرمی دل ابرار و صفای جان احرار، در این فرضیه قدسی نهفته است. اگر نمازگزار، با طراوت و طهارت جسم و جان، این دعوت زلال حق را اجابت کند و از سرسوز در محضر ربوبی حضور یابد، طعم نور را می چشد، رنگ جاودانگی می گیرد، از سر تا پا متبرک می شود و از خاک به افلاک می رسد)) (دیلمی، ۱۳۸۱). و اینک در دنیایی که بر اساس سیاستهای استعمار جهانی عمر و استعداد بسیاری از جوانان و نوجوانان در میادین ورزشی و هنری قتل عام می شود و قهرمانان قلبی و بدنی بر جایگاه سرداران سرافراز صحنه های ایمان و دانش و کار و هنر تکیه می زند و به جای هدایت و حمایت از نسل جوان در صحنه های فکر و فرهنگ و سازندگی، همه امکانات اقتصادی و تبلیغاتی در جهت سرگرم کردن و خراب کردن و به اصطلاح پر کردن اوقات فراغت جوانان مصرف می شود، بر ماست که روح تقویت دین و پرستش خدای متعال را در جوانان و نوجوانان این سرزمین زنده نگه داریم اقامه نماز جماعت در مدارس و مساجد و اردوگاهها و دیگر مجامع، یکی از پرثمرترین و کارآمدترین حرکتها فرهنگی و آموزشی است. که همکاران متدین و دلسوز بذریع ایمان را در دل نونهالان و نوجوانان میهن اسلامی کاشته و زمینه بروز، ارزشهای دینی و اسلامی را در نسل آینده ساز فراهم نموده است.

اعتقاد به خدا عامل حل بسیاری از تصادفها و درگیریهای فکری، کشمکشهای درونی و عاملی برای دستیابی به آرامش است. « دکتر الکسیس کارل» بر اهمیت نمازودعا تأکید کرده و بیان داشته است که دعا و نماز قوی ترین نیرویی است که چون قوه جاذبه، وجود حقیقی و خارجی دارد ایمان ستونی است که آدمی را در طوفان زندگی و در موارد تزلزل درونی تکیه گاه است و ایمان به خداوند و مذهب همانند تکیه گاه است که آدمی را از افتادن و مغلوب شدن نگاه می دارد. «الیزابت گویچ» اگر خدا را از بین ببری مساله خود را حل نکرده ای بلکه خود را تنها گذاشته ای آن هم در یک تنهایی منحرف و ترسناک.

« ویلیام جیمز» فیلسوف و روان شناس نامی دانشگاه هاروارد می گوید: موثرترین داروی شفا بخش نگرانی ها، همانا ایمان و اعتقاد مذهبی است ایمان یکی از قوایی است که بشر به مدد آن زندگی می کند و فقدان کامل آن در حکم سقوط بشر است. «مهاتما گاندی» در این باره می گوید: اگر دعا و نماز نبود من مدتها قبل دیوانه و مجنون شده بودم. فعلاً جدیدترین علم یعنی روان پزشکی همان چیزهایی را تعلیم می دهد که پیامبران تعلیم می دادند چرا؟ به علت اینکه پزشکان روانشناس دریافته اند که دعا و نماز و داشتن یک ایمان محکم به دین نگرانی، تشویش، هیجان و ترس را برطرف می سازد یکی از راههایی که بشر می تواند به

کمک آن از ابتلا به بیماری های روانی جلوگیری کند نیایش و نماز به بارگاه الهی است تربیت دینی کودک، توجه دادن او به نماز و عبادت و ایجاد رابطه معنوی بین او و خدا نه تنها احساسات مذهبی او را امتناع می کند بلکه تمایلات طبیعی و هواهای نفسانی او را هم مهار می کند. رفتار او را تحت کنترل در می آورد و از همه مهمتر اینکه احساس رنج درونی و فشارهای عاطفی و احساس گناه را از بین می برد.

«موریس دبس» در این دوره، فکر هیأت جدیدی به خود می گیرد فکر مرکب از مناسبات، جانشین فکر در هم آمیخته دوره پیشین می گردد و کودک به مدد آن از جهان خارجی تعبیری می کند که به علم ما درباره جهان بسیار نزدیک تر است.

«پستالوزی ۱۸۲۷، مربی بزرگ تعلیم و تربیت سویسی» آموزش دین باید به تدریج باشد طبیعت، شایستگی های برتر آدمی را همانند گوهری که در صدف پنهان است، در او پنهان کرده است اگر صدف را پیش از وقت بشکنید گوهری ناقص خواهید یافت. «غزالی در کتاب میزان العمل» یکی از وظایف معلم این است که به قدر فهم فراگیر سخن گوید و یکباره در تربیت نخست، آنان را از امورشکار به موارد دقیق واز ظاهر وعلنی به پنهان و خفی منتقل نکند.

«شهید مطهری» پیامبر (ص) آنگاه که معاذین جیل را برای تبلیغ دین به یمن فرستاد به او چنین فرمود:
«یا معاذ بشرو لا تنفر و یسرو لا تعسر» می روی برای تبلیغ اسلام، اساس کارت تبشیر مژده و ترغیب باشد. کاری بکن که مردم مزایای اسلام را درک بکنند و از روی میل و رغبت به اسلام گرایش پیدا کنند.

فلسفه نماز :

اگر چه نماز چیزی نیست که فلسفه اش بر کسی مخفی باشد، ولی در متون آیات و روایات اسلامی ما را به نکات بیشتری در این زمینه رهنمون می گردد:

۱- نماز، انگیزه یاد خدا :

۱- روح ، اساس ، هدف ، پایه ، مقدمه ، نتیجه و بالاخره فلسفه نماز همان یاد خدا است همان «ذکر الله» است البته ذکر که مقدمه فکر و فکری که انگیزه عمل بوده باشد چنانچه در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است که در تفسیر جمله «تذکر الله اکبر» فرمود: «ذکر الله عند ما اهل و حرم» یاد خدا کردن به هنگام انجام به حلال و حرام (یعنی به یاد خدا بیفتد به سراغ حلال برود و از حرام چشم ببوشد).

۲- نماز، وسیله پاکی از آلودگی :

نماز وسیله شستشوی از گناهان و مغفرت و آمرزش الهی است چرا که خواه و ناخواه نماز انسان را دعوت به توبه و اصلاح گذشته می کند لذا در حدیثی می خوانیم :

پیامبر (ص) از یاران خود سوال کرد «لو کان علی باب دار الحدکم نخر اغتسل فی کل یوم منہ خمس مرات اکان یبقی فی جسمه من الدرن شی ملت لا، قال : فان مثل الصلاه کمثل النهر الجاری کما صلی کفرت ما بینهما من الذنوب : اگر بر در خانه یکی از شما نهری از آب صاف و پاکیزه باشد و در هر روز پنج بار خود را در آن شستشو دهد. آیا چیزی از آلودگی و کثافت در بدن او می ماند.»

در پاسخ عرض کردند: نه ، فرمود «نماز درست همانند این آب جاری است . هر زمان که انسان نمازی می خواند گناهایی که در میان دو نماز انجام داده است از میان می رود.»

و به این ترتیب جراحاتی که بر روح و جان انسان از گناه می نشیند با مرهم نماز التیام می یابد و زنگارهایی که بر قلب می نشیند زدوده می شود.

یافته ها

معنا و مفهوم نماز

نماز در لغت به معنای پرستش، نیاز، سجود، بندگی و اطاعت، خم شدن برای اظهار بندگی و اطاعت و یکی از فرایض دین و عبادت مخصوصی است که مسلمانان پنج بار در شبانه روز به جا می آورند. نماز یعنی خدمت و بندگی، فرمان برداری، سر فرود آوردن و تعظیم کردن به نشانه احترام. نماز، داروی نسیان و وسیله ذکر خداوند است. نماز، رابطه معنوی مخلوق با خالق است. نماز یعنی دل کندن از مادیات و پرواز دادن روح؛ یعنی پا را فراتر از دیدنی ها و شنیدنی ها نهادن.

نماز در قرآن و حدیث

فلسفه، فایده و آثار، شرایط و آداب و اوصاف نماز در آیات و روایات بسیاری آمده که پرداختن به همه آن ها در این جا ممکن نیست، لکن به طور مختصر قطره ای از دریای معارف اسلامی را درباره نماز بازگو می کنیم. نماز، بزرگ ترین عبادت و مهم ترین سفارش انبیا است. لقمان حکیم پسرش را به نماز توصیه می کند. ۱. حضرت عیسی (ع) در گهواره فرمود: خدایم مرا به نماز و زکات سفارش کرده است. ۲. حضرت ابراهیم (ع) همسر و کودک خویش را در بیابان های داغ مکه آن هنگام که هیچ آب و گیاهی نداشت، برای به پا داشتن نماز مسکن داد. ۳. پیشوایان معصوم - علیهم السلام - هنگام نماز رنگ می باختند. گرچه بعضی نماز را به خاطر بهشت یا ترس از عذاب جهنم می خوانند، اما حضرت علی (ع) نه برای تجارت و ترس از آتش، بلکه به خاطر شایستگی خدا برای عبادت نماز می خواند. ۴. نماز، اهرم استعانت در غم ها و مشکلات است. خداوند می فرماید:

از صبر و نماز در مشکلات کمک بگیرید و بر آن ها پیروز شوید. نماز به منزله پرچم و نشانه مکتب اسلام است. پیامبر اکرم می فرماید: (علم الاسلام الصلوه). نماز به منزله سر نسبت به تن است. پیامبر (ص) می فرماید: (موضع الصلوه من الدین کموضع الراس من الجسد). ۵. نماز برای اولیای خدای شیرین و برای غیر آنان دشوار و سنگین است. قرآن می فرماید: (وانها لکبیره الا علی الخاشعین). ۶. در اهمیت نماز همین بس که حضرت علی (ع) در جنگ صفین و امام حسین (ع) در ظهر عاشورا دست از جنگ کشیدند و به نماز ایستادند. و آن گاه که به علی (ع) ایراد گرفتند که چه هنگام نماز است؟ ایشان فرمود: ما برای همین می جنگیم تا مردم اهل نماز باشند. در زیارت نامه وارث می خوانیم: (اشهد انک قد اقمت الصلوه؛ شهادت می دهم که تو نماز را برپا داشتی). حضرت علی (ع) درباره نماز بارها سخن به میان آورده که در این جا به چند نمونه اشاره می کنیم. الف) درباره برکات نماز می فرماید: فرشتگان، آنان را در بر می گیرند و آرامش بر آنان نازل می شود، درهای آسمان بر آنان گشوده و جایگاه خوبی برایشان آماده می شود.

ب) در خطبه ۱۹۶ نهج البلاغه گوشه هایی از مفاسد اخلاقی هم چون کبر و سرکشی و ظلم را برمی شمارد و آن گاه می فرماید: نماز به همه وجود انسان آرامش می بخشد، چشم ها را خاضع و خاشع می گرداند، نفس سرکش را رام و دل ها را نرم و تکبر و بزرگ منشی را محو می کند.

ج) هم چنین در نامه ای به محمد بن ابی بکر می نویسد: نماز را در وقت معین آن به جای آر و به خاطر آسوده بودن از کار نماز، پیش از وقت معین آن را برپای مدار و آن را واپس مینداز.

آداب نماز و آثار تربیتی آن

شرایط و آداب نماز به قدری زیاد است که تمام نظام ها و روابط انسانی را به طور خودکار تنظیم و اصلاح می کند. توجه به همه آثار تربیتی نماز کار مشکلی است ولی ما چند نمونه آن را بیان می کنیم:

۱. ادب در برابر سخن امام جماعت؛ در نماز جماعت وقتی امام مشغول خواندن حمد و سوره است باید ساکت باشیم.
۲. مراعات حقوق دیگران؛ آب وضو، مکان نمازگزار و لباس او باید حلال و از مال دیگران و غصبی نباشد؛ حتی اگر از مال خمس نداده لباس تهیه کند، نمازش باطل است.
۳. تغذیه و بهداشت نمازگزار؛ اگر نمازگزار از مشروبات الکلی استفاده کرده باشد، تا چهل روز نمازش مورد قبول نیست. لباس نمازگزار نیز باید پاک باشد و بهتر است به هنگام نماز عطر و مسواک زد و موها را شانه کرد.

۴. همسررداری؛ کسی که به همسر خود نیش بزند، نمازش قبول نیست.
۵. ولایت؛ کسی که اهل نماز است ولی تسلیم طاغوت ها است و ولایت و حکومت رهبران اسلامی را پذیرا نیست، نمازش قبول نیست؛ گرچه تمام عمر در کنار کعبه باشد.
۶. نظم و ترتیب؛ در تمام کلمات و کارهای نماز نظم و ترتیب به چشم می خورد.
۷. انعطاف و هم آهنگی؛ امام جماعت باید با مردم هم آهنگ باشد؛ به این معنا که مراعات ضعیف ترین افراد را بکند. اگر کسی دیر به جماعت رسید، امام باید کمی رکوع خود را طول بدهد تا او نیز به نماز برسد. مردم نیز باید خود را با امام هم آهنگ کنند؛ مثلاً کسانی که یک رکعت از نماز جماعت عقب هستند و در رکعت دوم به جماعت پیوسته اند، می توانند با نوعی انعطاف و تغییر در نماز جماعت شرکت کنند.
۸. اعتماد؛ اگر هریک از امام یا مردم در انجام قسمتی از نماز شک کردند، باید به یک دیگر اعتماد کنند؛ یعنی با توجه به رفتار دیگری تصمیم بگیرند.
۹. ورزش؛ اگرچه نماز برای انجام وظیفه الهی است، ولی طراحی آن طوری است که در لابه لای نماز و حرکات رکوع و سجود یک نوع حرکت ورزشی نیز نهفته است.
۱۰. آموزش اجباری؛ نمازگزار باید مسائل و احکام مورد نیاز خود را فراگیرد.
۱۱. آگاهی از اخبار؛ مردم با شرکت در نماز جمعه و جماعت با اخبار و مسائل دینی و مشکلات مسلمانان آشنا می شوند.
۱۲. امر به معروف و نهی از منکر؛ (حی علی الصلوه) در اذان یکی از بزرگ ترین معروف ها است.
معانی بلند عبارات و الفاظ نماز
نمازگزار با گفتن (الله اکبر) ابهت همه ابرقدرت ها را می شکند و خط بطلان بر همه قدرت های طاغوتی، وسوسه های ابلیس و جاذبه های مادی می کشد
با گفتن (بسم الله) به کار خود قداست و کرامت می دهد و در خود توکل و وابستگی به قدرت غیبی را ایجاد می کند و به دنیا اعلام می کند قدرتی که من به او پناه آورده ام، سرچشمه مهربانی ها است.
با (الحمد لله) گفتن خود را از اطاعت کردن و بله قربان گفتن انسان های سفله و پست رها می کند.
با (رب العالمین) قدرت لایزال خداوندی را بر تمام جهانیان حاکم می داند.
با (الرحمن الرحیم) تمام هستی را از آن خدا معرفی می کند.
با این جمله بیان می کند که نه تنها نعمت های مادی خداوند ما را احاطه کرده بلکه نعمت های معنوی خداوند نیز ما را فراگرفته است.
با گفتن (مالک يوم الدين) مسیر و آینده را مشخص می کند و یاد روز سخت دادرسی را در دل زنده می کند.
تا این جا، نمازگزار زمینه برای اظهار بندگی و ابراز نیاز و مددخواهی از خدا را فراهم می کند و بعد از این مرحله با درک عظمت خدا و رحمتش و ابراز نیاز خویش می گوید: (ایاک نعبد و ایاک نستعین) تنها مطیع امر تو هستیم نه غلام حلقه به گوش جباران و تنها از تو یاری می طلبیم.
با گفتن (اهدنا الصراط المستقیم) از خدا طلب هدایت می کند، چرا که با پیمودن این راه او به تمام هوس ها و افراط و تفریط ها و وسوسه های شیطانی پشت پا می زند.
با گفتن (صراط الذین انعمت علیهم) الگوها را مشخص می کند.
با (غیر المغضوب علیهم ولا الضالین) به گروه های انحرافی که انسان های پاک را اغفال می کنند، هشدار می دهد.
با رکوع در برابر عظمت پرورگار، اظهار بندگی و اطاعت می کند و فروتنی و تواضع و خضوع خود را در برابر عظمت پروردگار نشان می دهد.

با سجده، تذلل و اظهار کوچکی و خاکساری در برابر خدا را نمایان می سازد.

ذکر مقدس (سبحان الله) که در تمام عبادت ها به چشم می خورد، حقیقتی را در بر دارد که ریشه در همه عقاید و تفکرات صحیح اسلامی دوانده است و زیربنای ارتباط انسان با خدا و صفات کمال او است؛ روح تعبد و مغز عبادت، همان تسبیح است. توحید و عدل و نبوت و امامت و معاد براساس تسبیح خدا و منزه دانستن او از عیوب و کمبودها است. توحید خالص جز با منزله دانستن پروردگار از شریک و شبیه و عیب و عجز محقق نمی شود.

نتیجه گیری

نماز از نظر لغوی، در زبان پارسی دوره ساسانیان عبارت بود از تعظیم، نیایش، خدمت و سرفرواد آوردنی که فروتنان نسبت به فرمان روایان انجام می دادند. نماز در اصطلاح از نظر فقهی عملی است که دارای ارکان و شرایط خاص است که روزی پنج بار بر شخص مکلف واجب است، رسول خدا فرمودند: «نماز از احکام دین خدا و راه و رسم پیامبران است که رضایت و خشنودی حضرت حق در آن نهفته است.» نماز میراث تمامی انبیاء است هر پیامبری که مبعوث به رسالت شد. انسانهارابه نماز دعوت کرد و به آن سفارش نمود. نماز کشتی نجات است که همه افراد بخصوص کودکان و نوجوانان ها و جوانها را از طوفانها و خیزابها عبور می دهد و به ساحل آرامش و رستگاری می رساند. اگرچه نماز دارای اهمیت فراوان است، اما برگزار کردن نماز به جماعت اهمیت بیشتر دارد، زیرا نماز جماعت نمادی با ارزش از جامعه مطلوب اسلامی است که عناصری مانند رهبری، اتحاد و نظم را دربر می گیرد. بنابراین، مطالعه نماز جماعت و حکمت های فراوانی که در آن نهفته، حائز اهمیت است. در دین ما نماز به عنوان ستون دین تلقی شده و ملاک ارزش آدمی و قبولی کلیه اعمال و فرائض دیگر اوست و اگر درست اقامه گردد، به عنوان معراج مؤمن و رأس دین شمرده می شود، که نیاز به مداومت و محافظت دارد. بدون تردید همه جوانان و نوجوانان، بالفطره استعداد پذیرش و انجام تکالیف مذهبی را دارند اما آنچه مهم است، چگونگی روشها و ارائه شیوه های جذب آنها به سوی تکالیف مذهبی است. بنابراین نماز یکی از ارکان مهم دین اسلام می باشد که تاکید زیادی به اقامه و بر پا شدن آن در تمام مکان ها به خصوص مدارس به صورت جماعت شده است. از آن جایی که دانش آموزان در سنی هستند که علاوه بر والدین، از معلم خود الگو پذیری زیادی دارند و چون دوران طولانی زندگی خود را در مدارس سپری می کنند، مدارس یکی از مهم ترین مکان هایی است که دانش آموزان در آن می توانند اعتقادات خود را افزایش دهند از این رو بر پایی نماز در مدرسه از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

در جامعه اکثر مفاصد فردی و اجتماعی، ناشی از بی نمازی است. اگر تحقیق کنیم و به زندانها سری بزنیم، نتیجه می گیریم که ۹۸ درصد بزهکاران و جنایتکاران، کسانی هستند که نماز نمی خوانده اند. اگر همه افراد جامعه اسلامی ما نماز حقیقی بخوانند، تأثیر نماز در سلامت اجتماع آشکار می شود و فساد از بین می رود. (راشدی، ۱۳۷۸). در گرایش نوجوانان و جوانان به نماز سه عنصر اصلی خانه، مدرسه و رسانه های گروهی نقش اساسی و محوری دارند. در این تحقیق دو عامل اول (نقش خانواده و مدرسه) مورد بررسی قرار می گیرد، و متغیرهایی مانند تشویق و نماز خواندن والدین، تحصیلات آنان، تشویق دانش آموزان در مدرسه برای نماز، زیباسازی نمازخانه و تنوع در برنامه نماز و بیان قصه های قرآنی و شرکت معلمان و کارکنان مدرسه و نقش روحانی در جذب بیشتر دانش آموزان به نماز مورد بررسی قرار گرفت و به این نتیجه می رسید که بین این عوامل و شرکت دانش آموزان رابطه معنادار (مثبتی) وجود دارد. هیچ تربیت و آموزشی بدون زمینه سازی، موفق نیست. اگر مجموعه عناصر و عوامل تأثیر گذار در ارسال یک پیام ارزشی، از وحدت و هماهنگی لازم در عمل برخوردار نباشند، نمی توانند مؤثر واقع شوند و چه بسا آثار یکدیگر را خنثی کنند. آموزش نماز و پرورش روحیه مذهبی مناسب برای اقامه آن، ابتدا از خانه شروع می شود و خانواده نقش مهمی در انتقال فرهنگ نماز از خود بروز می دهد. آنچه در مورد فرزند در گرایش به نماز مهم است، وجود انگیزه است، و آنچه در تربیت و آموزش نماز اهمیت دارد، رسوخ روح معنوی نماز به اعماق دل اوست، نه تحمیل فرم و قالب به او. زمانی آموزش نماز به توفیق می انجامد و قرین موفقیت می گردد که با احساس خوشایندی همراه باشد. بدون تردید همه انسان ها به طور فطری استعداد و گرایش به نیایش دارند، اما آنچه که درباره کودکان و نوجوانان مهم است، چگونگی روش های آموزش و نحوه ارائه و انتقال این ارزش هاست. رعایت

کردن اصولی در این زمینه مانند اصل تقلید، تشویق و تقویت، توجه به اصل پریماک (بدین صورت که هر فعالیتی که جاندار انجام می‌دهد، می‌تواند فعالیتی را که معمولاً کمتر از او سر می‌زند را تقویت کند: زمینه روان‌شناسی اتکینسون و هیلگارد، جلد ۱) نیز می‌تواند موثر باشد. داستان گویی و روش استدلال و منطقی متناسب سن او، دوری از جبر و تحمیل تأثیر مهمی در علاقه فرزندان به نماز خواهد داشت. طبق اطلاعات به دست آمده از نظرسنجی که در این زمینه انجام گرفت بیشتر دانش آموزان علت نماز نخواندن دوستانشان را بی رغبتی آنان به نماز در اثر آموزش غلط پدر و مادر ذکر کرده اند. آموزش های خطایی و توصیه های مستقیم و آمرانه، نه تنها چندان رغبت و انگیزه ای در درون جوان و نوجوان ایجاد نمی کند، بلکه گاهی مایه آزردهی و تنفر نیز می‌شود در مقابل خانواده‌ها می‌توانند بسیاری از رفتارهای مطلوب و احساسات خوشایند و دوست داشتنی خود را به طور غیر مستقیم در قالب ارزش‌ها و احکام دینی و از طریق بهره‌گیری از الگوهای رفتاری، در وجود کودکان و نوجوانان تثبیت نمایند. در شکل‌گیری شخصیت هر فرد، مقطع نوجوان و جوانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا که ثبات شخصیت هر انسانی در این آغاز و به هر نحوی که شکل گیرد غالباً به همان صورت تثبیت می‌گردد و به همین دلیل دارای اهمیت زیادی است. از طرفی نهاد مقدس آموزش و پرورش نیز برای احیای این امر مهم و وظیفه‌ای بس مهم دارد و یکی از این وظایف مهم که باید به آن اهمیت داد مسئله نماز می‌باشد، برای جذب جوانان به این فرضیه عظیم و این سفر ملکوتی باید خانواده، مدرسه، اجتماع، دولت و حکومت دست در دست هم نهند و زمینه‌های رویکرد نسل جوان کشور را به این مائده معنوی عمق گسترش دهند. بررسی‌ها نشان می‌دهد رفتار نماز گزاران کمتر مورد توجه روان‌شناسان قرار گرفته است، به‌گونه‌ای که کمتر از یک درصد از مقالاتی که در مجلات علمی بین‌المللی چاپ شده درباره پژوهش‌های مذهبی بوده است. این مسئله با در نظر گرفتن متغیرهایی مانند سن، دوره‌های تحولی و تحصیلات نمود بارزتری پیدا می‌کند؛ و از آنجایی که امروزه در جامعه ما احساس می‌شود که علاقه به نماز در بین جوانان و نوجوانان کاهش یافته و با توجه به این که نوجوانان دارای روحیه پذیرش شفاف هستند و حساسیتشان عامل اصلی توجه دستگاه‌های تبلیغاتی استکبار و بنگاه‌های فرهنگی غرب برای سوق دادن آنها به انحرافات اخلاقی در طول تاریخ بوده است نیاز به انجام پژوهش‌های گسترده‌تر در این زمینه مطرح می‌شود.

منابع:

- فتحی، مجتبی و احمدی معروفی، مهدی و رحیمی، سجاد و عبادالله زاده، میلاد(۱۴۰۲). نقش فراگیر نماز در شکل‌گیری رفتار های شخصیتی کودکان ابتدایی، چهاردهمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، تهران، <https://civilica.com/doc/1895139>
- صادق نژاد، عذرا و بابایی، اکبر(۱۴۰۲). نماز و راههای آموزش علمی و اصولی آن به نوجوانان، هشتمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات میان رشته‌ای علوم بهداشتی، روانشناسی، مدیریت و علوم تربیتی، <https://civilica.com/doc/1899252>
- شهیدی، محمد حسام(۱۴۰۲). شیوه‌های علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به نماز، هشتمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات میان رشته‌ای علوم بهداشتی، روانشناسی، مدیریت و علوم تربیتی، <https://civilica.com/doc/1899290>
- خدادادی، مهسا(۱۴۰۲). نماز و راههای آموزش علمی و اصولی آن، هشتمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات میان رشته‌ای علوم بهداشتی، روانشناسی، مدیریت و علوم تربیتی، <https://civilica.com/doc/1899274>
- نوفرستی، مرضیه(۱۴۰۱). راهکارهایی جهت آشنا سازی دانش‌آموزان با نماز جماعت و فواید آن در تربیت دینی و اخلاقی آن‌ها، پنجمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان، <https://civilica.com/doc/1900253>
- شهیدی، محمد حسام(۱۴۰۲). شیوه‌های علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به نماز، هشتمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات میان رشته‌ای علوم بهداشتی، روانشناسی، مدیریت و علوم تربیتی، <https://civilica.com/doc/1899290>
- نوفرستی، مرضیه(۱۴۰۱). راهکارهایی جهت آشنا سازی دانش‌آموزان با نماز جماعت و فواید آن در تربیت دینی و اخلاقی آن‌ها، پنجمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان، <https://civilica.com/doc/1900253>

جوادی، محمدجعفر، و سادی، علی. (۱۳۷۶). بررسی عوامل مدرسه ای تاثیرگذار بر رغبت دانش آموزان دختر مقطع راهنمایی و پسران مقطع متوسطه به نماز. تازه های تحقیق در دانشگاهها و مراکز تحقیقات ایران، ۱۵(۱)، ۰-۰. SID.

<https://sid.ir/paper/428725/fa>

حسن بگلو، بهروز. (۱۳۷۸). بررسی علل و عوامل درون مدرسه ای موثر بر جذب دانش آموزان به نماز جماعت. تازه های تحقیق در دانشگاهها و مراکز تحقیقات ایران، ۷(۳)، ۰-۰. SID. <https://sid.ir/paper/430485/fa>

بشلیده، کیومرث، مکتبی، غلامحسین، تقی پور، منوچهر، و شکرکن، حسین. (۱۳۸۲). بررسی عوامل موثر درون مدرسه ای جذب دانش آموزان مقطع متوسطه استان خوزستان به نماز. مجله علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۰(۳-۴)، ۶۳-۹۰. SID. <https://sid.ir/paper/419983/fa>

بارشتی، فرزانه (۱۴۰۰). بررسی اهمیت نماز و آموزش نماز به دانش آموزان، نخستین همایش ملی ایده های کاربردی در علوم تربیتی، روانشناسی و مطالعات فرهنگی، بوشهر، <https://civilica.com/doc/1643110>

مقصودی، زری و مقصودی، سمیه (۱۴۰۱). بررسی نقش نماز و آثار آن در تربیت دانش آموزان ابتدایی، دوازدهمین همایش ملی پژوهش های مدیریت و علوم انسانی در ایران، تهران، <https://civilica.com/doc/1539151>